

УДК 821.161.2'06-31-055.2

DOI 10.31654/2520-6966-2025-26F-112-54-62

Могильна Р. Я.

аспірантка кафедри української мови, літератури, культурології та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
orcid.org/0000-0002-2595-3479
ryslana2406@gmail.com

Типологія жіночих характерів у романі Гаськи Шиян «За спиною»

У статті проаналізовано жіночі характери в романі Гаськи Шиян «За спиною». Незважаючи на значну увагу до тексту читачів (Д. Крапивенко, М. Рябченко, Є. Лакінський, М. Марченко), критиків (Р. Харчук, К. Фарбар, Б. Пастух) та літературознавців (Т. Гребенюк, О. Пухонська, О. Сидоренко, О. Якобчук, В. Ніколаєнко, Н. Герасименко) системного аналізу жіночих образів у контексті проблеми «жінка і війна» не зроблено, тому у статті увага зосереджена на дослідженні специфіки моделювання та функціонування жіночих характерів, якими наділені другорядні персонажі роману: жінка-волонтерка (Олька), травмована вдова (Елла), матеріально забезпечена жінка (Софка), жінка-переселенка (Лера та дівчина-музикантка), жінка-емігрантка (мама Марти). У статті доведено, що жіночі характери презентують патріархальну жінку-матір, яка покірна чоловікові (Олька), жінку, яка приймає стереотипну роль матері (Софка) та характери, які руйнують канонічний образ матері, берегині, господині і є носіями нових ролей (Елла, Лера, музикантка, мама Марти). Аналіз засвідчує, що роман Гаськи Шиян «За спиною» – твір феміністичного спрямування, у якому заявлені проблеми руйнування стереотипних поглядів на жінку під час війни, материнства, чоловічого насильства, жіночого тіла й сексуальності, травматичного дитинства, травми війни, пасивного ставлення тилу до війни на Сході.

Ключові слова: сучасна українська література, жіноча проза, Гаська Шиян, роман «За спиною», жіночі характери, жіноча репрезентація.

Після Революції Гідності та початку військових дій на сході України (2014), а згодом і повномасштабного російського вторгнення (2022) в українській літературі активізується жіноче письмо. Популярними романами, пов'язаними з воєнними подіями в Україні за 2014 року, переосмисленням історичної значущості української нації, темою жінки у війні, проблемою поколінневої пам'яті є: «Доця» Т. Горіха Зерня, «За спиною» Г. Шиян, «Смерть лева Сесіла мала сенс» О. Стяжкіної, «Букова земля» М. Матіос, «Мій дід танцював краще за всіх»

К. Бабкіної. Завдання розвідки обумовлене художньою рецепцією російсько-української війни в сучасній українській жіночій прозі.

Велику увагу роману Гаськи Шиян «За спиною» приділили як читачі (численними дописами у соціальних мережах, наприклад, Д. Крапивенко [1], М. Рябченко [8]), так і відомі критики та літературознавці (Р. Харчук [11], К. Фарбар [10], Б. Пастух [6]). Увагу науковців, зокрема, Т. Гребенюк [3], О. Пухонської [7], О. Сидоренко [9] здебільшого привертав образ головної героїні роману. Інші жіночі образи твору лише частково згадані у працях О. Якобчук та В. Ніколаєнко [13] (Олька як жінка-берегиня) та Н. Герасименко [2] (сім'я переселенців, охарактеризованих як люди з відсутністю національного самоусвідомлення, потреби рідної землі). Незважаючи на негативну критику роману (М. Рябченко [8], Є. Лакінський [4], Д. Крапивенко [1], М. Марченко [5]), твір моделює ряд жіночих характерів та їхніх доль, вартих аналізу в концепції «жінка і війна», тим більше, що системного підходу до аналізу роману поки немає. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Роман Гаськи Шиян «За спиною» презентує такі жіночі ролі: жінка-волонтерка (Олька), жінка-травмована вдова (Елла), матеріально забезпечена жінка (Софка), жінка-переселенка (Лера та дівчина-музикантка), жінка-емігрантка (мама Марти).

«Приміряючи» на себе образ волонтерки Ольки, Марта констатує: «...її хочеться ущипнути, щоб повірити, що вона справжня», але «...щось у глибині мене чинить шалений опір нібито природному бажанню сприймати її як життєвий приклад і рольову модель» [12, с. 50]. Основний секрет Ольки – страх чоловіка, яка підриває емансиповану модель її поведінки. Вона сильна і самодостатня у ролі волонтерки, кураторки, здатна бути організаторкою різних заїть, практикує самовираження за допомогою полденсу, але її сутність – традиційна патріархальна жінка, покірна чоловікові. Розмова з ним перетворює її на знічену, сутулу, покірну жінку, яка миттєво покидає дівчачу компанію та їде додому. Її голос стає «кволо-прозорим, більше схожим на діагноз невиліковної хвороби: "Вже викликаю таксі!"» [12, с. 210].

Життя переселенців Лери та Антона з їхньою п'ятирічною донькою, викликають у Марти суміш збудження та заздрості. Тендітна татуйована шатенка Лера та її стосунки із Антоном сексуально збуджують Марту і вона констатує: «Я розуміла, що кожна жінка, яка втомилася засинати з тривожними думками, яка боїться визнати навіть перед собою, що захиляється від істерії, зумовленої піврічною відсутністю сексу, кожна з них за дві секунди зненавиділа би цю парочку», тому що «... чоловіки, яких чекали *тут...*, були *там...*»

(на війні – курсив Р. Могильна) [12, с. 97]. Енергійність Лери та її прагнення до активного життя Марта пояснює втомою від материнства. У цій жінці – енергійність матері «... яка вирвалася на волю» [12, с. 212]. В образі Лери та Антона – відсутність патріотизму, тому вони виїждять за кордон; крім того, безбар'єрність сексуального життя, бажання експериментувати, звідси – сексуальна близькість з Софкою.

Подруга Марти Софка наділена роллю необтяженої воєнними впливами жінки. Вона – провідник Марти до безтурботного світу вечірок, має екзотичних коханців, ненавидить дітей, вживає різні наркотичні речовини, тому рекомендує: «Закинся, лови кайф, будь щасливим і успішним!» [12, с. 142]. Проте сутність Софки – у її материнстві. Народивши дитину, незважаючи на загрозу викидня, на мітингу вона тримає плакат «Жінка любить підкорятися!» [12, с. 347], що засвідчує її прийняття стереотипної ролі жінки, пробуджене спілкуванням із чоловіком-військовим.

Зустрівшись із «крихкою астенічною блондинкою» Еллою, або «Радіо-Еллою» [12, с. 60], через нескінченний потік інформації про загиблого чоловіка Артура Марта знову провалюється у стан «накидання» чужого життя на себе: «Мені чомусь здається, що салон досі пахне його (Артуровим – курсив Р. Могильна) одеколоном...», «Я уявляю їхні (курсив – Р. Могильна) будні й відпочинок...», «я уявляю цю спорожнілу тепер квартиру...» [12, с. 62]. Елла – травмована вдова, якій не вдається подолати травму та прийняти смерть чоловіка навіть через терапію. «Скриньками» травмованості виступають збережені речі пам'яті про чоловіка: записи розмов, відео, остання пачка сигарет, з якої жінка бере по одній, коли почувається погано, та бушлат.

Роллю жінки-емігрантки в романі наділена мама Марти. Коли в дитинстві Марта захоплювалась батьковим оптимізмом, то в дорослому віці вона виправдовує вибір матері, оскільки та подалася в еміграцію від безвихідного соціального становища. Марта констатує: «Розумію, що роками його (батькового – курсив Р. Могильна) диванного життя вони з мамою не спали в одному ліжку. Розумію, що їй тоді було приблизно, як мені зараз, а почувалася вона, мабуть, так, наче у неї в житті все найкраще уже відбулось» [12, с. 71].

Безіменна переселенка-музикантка, яка виросла в Донецьку, переїхала до Львова, а згодом виїхала до Іспанії, є травмованою жінкою. Тому зізнається Марті, що боїться розповідати, хто вона і звідки: «Всегда боюсь, что будут осуждать. Не хочется каждый раз слушать, что я предательница и трусиха» [12, с. 300]. Вона не розуміє вибору музиканта, який обрав боротьбу замість мистецтва й загинув.

Окрему лінію внутрішніх зацікавлень Марти становлять спостереження за незнайомими жінками. Вона звертає увагу на найменші деталі їхньої зовнішності, іноді визначаючи навіть рід занять, хобі, сімейний стан, наявність дітей, психічні проблеми.

Так, наприклад тип продавчині з магазину – із «спрацьованими і масними» [12, с. 8] пальцями, в якої «...декольте пахне свіжим потом і дешевими парфумами, а руки – ковбасою і хлоркою», «...густим макіяжем...» [12, с. 8], «пластмасовими капцями, взутими на колготи і шкарпетки» [12, с. 9] демонструє модель жінки, залежної від патріархальної свідомості, яка культивувалася з кінця минулого століття до 2010-х рр. У жінки змагаються протилежні полюси поведінки: від співчутливості до повернення за прилавок та «...гавкання на стару, яка старанно колупає нігтем вареник із відділу купінарії...» [12, с. 9].

Увагу оповідачки привертають також жінки у спортзалі. Тут виокремлено такі типи: жінка-«канарка», молода газель, жінка, яку нічого не зупинить.

Жінка-«канарка» викликає у головної героїні невпевненість: «... від одного вигляду якої я зриваюся, наче мене з сигаретою застукала в туалеті завучка» [12, с. 28]. Згодом «канарка» розповідає про відпочинок в Альпах та пояснює вибір чоловіків піти воювати: «... деяким чоловікам потрібна війна, щоб не дарувати брюліки!» [12, с. 35]. Цей тип демонструє зверхність, приземленість жінки, яка слідує за собою та сприймає чоловіків як джерело матеріальної допомоги.

«Молода газель» [12, с. 25] викликає захват у Марти, оскільки це сексуальна та доглянута жінка. Її тіло ідеально оливкової засмаги та проепільоване, вона використовує різні креми для різних частин тіла, ретельна у нанесенні макіяжу, одяг вішає на вішаки, «...очевидно, речі вона прасує щодня» [12, с. 26] та має чисті чобітки.

Тип «жінки, яку нічого не зупинить» [12, с. 30] виявлений різкою зміною настрою, адже спочатку це дівчина в спортзалі, яка присідає зі штангою з усіх сил, а через деякий час вже плаче на плечі у подруги та почувається беззахисною. Ця жінка – приклад зовнішньо сильної та впертої особи, яка йде до мети, проте внутрішньо слабка або зруйнована, тому часто є сентиментальною чи пасує перед психічно витривалішими.

Образ Лільки (манікюрниці) – це єдиний тип, який Марта відверто зневажає через неповагу до чоловіка, неналежне виховання сина, нерозуміння рівня тактовності із клієнтами. «Манікюрниця» [12, с. 147] зображена як аморальна жінка (має коханців); погана мати (не зважала на присутність 8-річного сина, висловлюючись про його

батька як «жмота і зануду» [12, с. 147]; егоїстична дружина (на свята у якості подарунку чоловікові замовляє мазь для рук, щоб «...дотики до її тіла були стерпнішими» [12, с. 148]); жадібна майстриня (проводить махінації із електролічильником); фанатка релігійних прощ (тому Марта назве її «типовою фанатичкою в товаристві людей невизначеного віку» [12, с. 148]); дарувальниця безглуздих подарунків (хотіла подарувати Марті пластикову рожеву статуетку Богородиці для покращення її матримоніального статусу).

Типовий образ жінки-матері в романі має широкий діапазон: від жінки, яка має вигляд сорокарічної та свариться з чоловіком по телефону через його прохання щось приготувати, безгрошів'я, яке унеможливорює цей процес, зривання на 3-річній дитині, вживання нецензурної лексики до абсолютно протилежного типу – доглянутої молодой матусі із «латешечкою» [12, с. 242] та дитячим візком. Марта констатує: «...вона класніша за всіх класних...» [12, с. 243] та дивується її внутрішній силі не перетворитися на «жінку-варену-ковбасу» [12, с. 243]. Мати зі стереотипним мисленням про необхідність раннього заміжжя радить Марті ворожку, яка знімає «вінок безбрачя» [12, с. 245] та несе торби дочці та зятю.

Головну героїню дратує зубожілий стан материнства, жінки, які бажають покращити її шлюбне становище, натомість духовно симпатизують доглянуті матусі та жінки у спортзалі. Цим виправдовується несвідоме бажання Марти бути матір'ю, яке не може реалізуватися через фізичну відсутність чоловіка-військового, душевної спорідненості та спілкування з ним, статеве невдоволення, необхідність маскулінізуватися. Оповідачка прагне насолоди від життя, але війна придушє ці бажання, наповнюючи його мілітарними темами, у які Марта мусить бути включена. Топос Львова жінка прагне порівняти із сходом та його військовими діями. Тимовий бік життя вона бачить так: «Таке враження, що мало хто у цьому місті працює, але звідкись має бабло на цілком комфортне життя з елементами неспішної розкоші» [12, с. 27]. Марта наголошує на фальшивих цінностях тилу, який не обтяжений проблемою війни. Жінки у спортзалі різного віку, видів зайнятості, хобі, своїми розмовами підкреслюють байдужість до неї: дві «тітки під шістдесят» [12, с. 25] говорять про «... відшкодування ПДВ та інші аббревіатури, якими ці дві жіночки щедро сиплять між обговореннями зготованого сьогодні о шостій ранку для сім'ї» [12, с. 25].

Роман Гаськи Шиян «За спиною» – твір феміністичного спрямування. Авторка наголошує на існуванні патріархального мислення, згідно з яким основним типом у культурній свідомості була жінка-

берегиня домашнього вогнища, жінка-мати, жінка-господиня. Водночас роман актуалізує проблеми руйнування стереотипного погляду на жінку: «Нас давно задовбала культивация думки, що жінка має відмовляти...» [12, с. 240]; «На цих шкідливих стереотипах ... розквітає суспільство жертв і ґвалтівників» [12, с. 240]. Звідси протест проти чоловічого насильства: «Подумаєш, вмастив ляпаса в процесі спокушання – значить, заслужила» [12, с. 240]. Марта, головна героїня роману, іронізує над традиційними поглядами на жіночу сутність: «Жінка у цій концепції змальовується як берегиня побуту із силою коня і зовнішністю Афродіти ...» [12, с. 235].

Отже, роман Гаськи Шиян «За спиною» актуалізує проблеми жінки у війні, материнства, чоловічого насильства, сексуальності та байдужості до війни. Демонструє жіночі характери: від традиційних патріархальних до новаторських, які ламають стереотипи жінки-матері, жінки-берегині. Жіночими типами, які трансформуються та виходять за межі патріархального мислення у просторі «жінка – дім», «жінка – мати», у романі є мама Марти, Лера, Елла та музикантка; характерами, які залишаються у нав'язаному та залежному від чоловіків просторі шлюбу та виховання дітей, є Ольга та Софка.

Література

1. Krapyvenko D. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/krapyvenko.dmytro/posts/3530791223659649>. (дата звернення: 25.03.2025).
2. Герасименко Н. Сучасна воєнна проза: жанрово-стильова типологія. *Слово і Час*. 2023. №3. С. 35–49. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.03.35-49>
3. Гребенюк Т. Наратив однієї втечі: просторові чинники занурення у світ роману Гаськи Шиян «За спиною». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 1. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2019_1_3 (дата звернення: 06.03.2025).
4. Лакінський Є. МАРТА – НЕ КУРВА! «За спиною» Гаськи Шиян – книжка про реальних людей в тилу з усіма їхніми вадами. *Texty.org.ua*. URL: <https://texty.org.ua/articles/100900/marta-ne-kurva-za-spynouy-gasky-shyyan-knyzhka-pro-realnyh-lyudej-z-usima-yihnimi-vadamy/> (дата звернення: 25.03.2025).
5. Марченко М. Ілюзія непричетності: «За спиною» Гаськи Шиян. *BBC News Україна*. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50303181> (дата звернення: 25.03.2025).
6. Пастух Б. Ідеологія тіла. *ZBRUC*. URL: <https://zbruc.eu/node/90197> (дата звернення: 07.03.2025).
7. Пухонська О. Війна поза війною, або чи можлива втеча від травми (за романом Гаськи Шиян *За спиною*). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. Vol. № XI/1. С. 139–154. DOI: 10.14746/sup.2023.11.1.10

8. Рябченко М. Facebook. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2838020439595530&id=100001628046900 (дата звернення: 25.03.2025).

9. Сидоренко О. Війна як каталізатор ревізії стереотипів патріархальної культури в романі Гаськи Шиян «За спиною». *Журнал «Український смисл»*. 2021. № 1. С. 125–135. DOI: <https://doi.org/10.15421/462111>

10. Фарбар К. «За спиною» Гаськи Шиян – феміністична критика роману та його рецензій. *Гендер в деталях*. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/retsenzii/za-spynouu-fem-krytyka.html> (дата звернення: 07.03.2025).

11. Харчук Р. Паперова душа літературного персонажа як знак реальності. *ZBRUC*. URL: <https://zbruc.eu/node/90302> (дата звернення: 05.03.2025).

12. Шиян Г. За спиною: роман. Харків: «Ранок»: Фабула, 2019. 350 с.

13. Якобчук О., Ніколаєнко В. Маркери української реальності в романі Гаськи Шиян «За спиною». *Українська література в просторі культури і цивілізації*: збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених. 2022. С. 213–214. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi70/0051155.pdf> (дата звернення: 04.03.2025).

References

1. Krapyvenko, D. Facebook: URL: <https://www.facebook.com/krapyvenko.dmytro/posts/3530791223659649> (Last accessed: 25.03.2025) [in Ukrainian].

2. Herasymenko, N. (2023) *Suchasna voienna proza: zhanrovo-stylova typologhiia* [Modern War Prose: Genre and Style Typology]. *Slovo i Chas – Word and Time*: URL: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.03.35-49> [in Ukrainian].

3. Hrebenuk, T. (2019) *Narativ odniiei vtechi: prostorovi chynnyky zanurennia u svit romanu Hasky Shyian «За спиною»* [The Narrative of One Escape: Spatial Factors of Immersion in the World of Haska Shyian's Novel «Behind the Back»]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhia National University. Philological sciences*: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2019_1_3 (Last accessed: 06.03.2025) [in Ukrainian].

4. Lakinskyi, Ye. MARTA – NE KURVA! «За спиною» Hasky Shyian – knyzhka pro realnykh liudei v tylu z usima yikhnimy vadamy [MARTHA IS NOT A WHORE! «Behind the Back» by Haska Shyian Is a Book about Real People in the Rear with All Their Flaws]. URL: <https://texty.org.ua/articles/100900/marta-ne-kurva-za-spynouu-gasky-shyyan-knyzhka-pro-realnyh-lyudej-z-usima-yihnimy-vadamy/> (Last accessed: 25.03.2025) [in Ukrainian].

5. Marchenko, M. (2019) *Iluziia neprychetnosti: «За спиною» Hasky Shyian* [The Illusion of Non-Involvement: «Behind the Back» by Haska Shyian]. *BBC News Ukraina – BBC News Ukraine*: URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50303181> (Last accessed: 25.03.2025) [in Ukrainian].

6. Pastukh, B. *Ideolohiia tila* [Body Ideology]. *ZBRUC – ZBRUC*: URL: <https://zbruc.eu/node/90197> (Last accessed: 07.03.2025) [in Ukrainian].

7. Pukhonska, O. (2023) *Viina poza viinoiu, abo chy mozhlyva vtecha vid travmy (za romanom Hasky Shyian Za spynoiu)* [War Beyond War, or Whether It Is Possible to Escape from Trauma (Based on the Novel «Behind the Back» by Haska Shyian)]. *Studia Ukrainica Posnaniensia – Studia Ukrainica Posnaniensia*: DOI: 10.14746/sup.2023.11.1.10 [in Ukrainian].

8. Riabchenko, M. Facebook: URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2838020439595530&id=100001628046900 (Last accessed: 25.03.2025) [in Ukrainian].

9. Sydorenko, O. (2021) *Viina yak katalizator revizii stereotypiv patriarkhalnoi kultury v romanu Hasky Shyian «Za spynoiu»* [War as a Catalyst for Revising the Stereotypes of Patriarchal Culture in Gaska Shyian's Novel «Behind the Back»]. *Zhurnal «Ukrainskyi smysl» – The Magazine 'Ukrainian Sense'*. DOI: <https://doi.org/10.15421/462111>

10. Farbar, K. «Za spynoiu» Hasky Shyian – feministychna krytyka romanu *ta yoho retsenzii* [‘Behind the Back’ by Haska Shyian is a feminist critique of the novel and its reviews]. *Hender v detaliakh – Gender in the Details*: URL: <https://genderindetail.org.ua/library/retsenzii/za-spynoyu-fem-krytyka.html> (Last accessed: 07.03.2025) [in Ukrainian].

11. Kharchuk, R. *Paperova dusha literaturnoho personazha yak znak realnosti* [The Paper Soul of a Literary Character as a Sign of Reality]. ZBRUC: URL: <https://zbruc.eu/node/90302> (Last accessed: 05.03.2025) [in Ukrainian].

12. Shyian, H. (2019) *Za spynoiu* [Behind the Back]. Kharkiv: «Ranok»: Fabula Publ. [in Ukrainian].

13. Yakobchuk, O., Nikolaienko, V. (2022) *Markery ukrainskoi realnosti v romanu Hasky Shyian «Za spynoiu»* [Markers of Ukrainian Reality in Gaska Shyian's novel 'Behind the Back']. *Ukrainska literatura v prostori kultury i tsyvilizatsii: zbirnyk naukovykh prats studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh – Ukrainian Literature in the Space of Culture and Civilisation: a Collection of Scientific Papers by Students, Postgraduates and Young Scholars*: URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/lnshi70/0051155.pdf> (Last accessed: 04.03.2025). [in Ukrainian].

Mohylna R. Ya.

PhD Student, Department of Ukrainian Language, Literature, Culturology and Journalism of Nizhyn Mykola Gogol State University
ryslana2406@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2595-3479

The Typology of Feminine Characters in the Novel of Haska Shyian «Behind the Back»
The paper analyses the female characters in the novel «Behind the Back» by Haska Shyian. Despite the considerable attention to the text by readers (D. Krapyvenko, M. Riabchenko, E. Lakinskyi, M. Marchenko), critics (R. Kharchuk, K. Farbar, B. Pastukh) and scientists (T. Hrebenyuk, O. Pukhonska, O. Sydorenko, O. Yakobchuk, V. Nikolaienko, N. Herasymenko), there is no systematic analysis of female characters in the context of the problem of «woman

and war», so the paper focuses on the study of the specifics of modelling and functioning of female characters, which are endowed with the secondary characters of the novel: a female volunteer (Olka), a traumatised widow (Ella), a financially secure woman (Sofka), a female refugee (Lera and a musician girl), a female emigrant (Marta's mother). The article proves that the female characters represent a patriarchal woman-mother who is submissive to her husband (Olka), a woman who accepts the stereotypical role of a mother (Sofka), and characters who destroy the canonical image of a mother, a keeper, a hostess and are carriers of new roles (Ella, Lera, a musician, Marta's mother). The analysis shows that Haska Shyian's novel *Behind the Back* is a feminist work that addresses the problems of destroying stereotypical views of women during the war, motherhood, male violence, women's bodies and sexuality, traumatic childhood, war trauma, and the passive attitude of the home front to the war in the East.

Key words: modern Ukrainian literature, women's prose, Haska Shyian, novel «*Behind the Back*», female characters, female representation.